

die Gelegenheit, mich endlich zu finden; um gemeinsam mit Dir das Leben voller Lebenslust intensiv zu genießen und um eine Partnerschaft ... aufzubauen);

е) вільними словосполученнями (*nach Trennung, das Leben voller Lebenslust*).

Ці засоби використовуються, по-перше, для змалювання автопортрету, характеристики майбутнього обранця, для вираження мотиву та цілі, а, по-друге, є свідченням досить релевантних для адресанта критеріїв вибору партнера. У перспективі планується дослідження оголошень з рубрики «Знайомства» у віртуальній мережі Інтернет.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильева Н. А. Брачные объявления: структурный, функциональный, исторический аспекты / Н. А. Васильева // Язык. Человек. Культура. – Смоленск : СГПУ, 2005. – С. 72-76.
2. Гусар М. В. Лінгвокогнітивний і комунікативно-прагматичний аспекти приватних газетних оголошень (на матеріалі сучасної британської періодики) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10. 02. 04 / Гусар Мальвіна Вікторівна ; Націон. пед. у-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2004. – 22 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Караулов Ю. Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения (Предисловие) / Ю. Н. Караулов // Язык и личность. – М., 1989. – Стр. 3-8.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
6. Süddeutsche Zeitung. – 05.12.09 : [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://anzeigen-suchen.sueddeutsche.de>.
7. ZEIT MAGAZIN. – 22.12.2009. – NR. 53. – S. 41.
8. ZEIT MAGAZIN. – 21.1. 2010. – NR. 4. – S. 49.
9. ZEIT MAGAZIN. –18.2.2010. – NR. 8. – S. 56.

Пастушенко Л. І.
(Дніпропетровськ)

КОРЕЛЯЦІЯ «СЕМА / СЕМАНТЕМА» – «ТРАНСЛЕМА» В ПРОЦЕСІ ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Розглядаються корелятивні відношення, що встановлюються між семантичним та трансляційним рівнями міжкультурного трансферу поезій.

Рассматриваются отношения корреляции семантического и трансляционного планов, взаимодействующих в процессе межкультурного трансфера поэтических текстов.

The analysis of the semantic and translating correlative relationships of cross-culture transfer of poesy is the main point of this article.

Семантичне річище інтерпретування процесу перекладу уявляється безперечно плідним та ще недостатньо розвиненим. Його перспективна сучасна розбудова пов'язана з принциповим усвідомленням науковцями наявності та взаємодії якнайменше двох, а точніше, навіть трьох моделей культурної дійсності, перша з яких – вихідна або генеративна – знаходиться у володінні автора і є текстовою моделлю культури і мови оригіналу, друга – цільова або відтворююча – належить перекладачеві, лінгвокультурна компетенція якого обов'язково є двомовною. Створена перекладачем модель у мовній культурі перекладу в свою чергу знову постає як вихідна, але не початкова чи первинна, а проміжна або вторинна, оскільки вона виконує функцію трансферу, тобто впроваджує цільову модель реальності у мовний та культурний світ читача. Зрештою, третя, власне читацька модель відноситься до сфери рецепції і може бути позначена як асимілятивна. Таким чином, перекладач уособлює важливу посередницьку комунікативну ланку між автором та читачем, про яких відомо, що в інтралінгвальному відношенні вони мають суттєво відмінний досвід (етно-соціо-психолінгвістичний), тоді як в інтерлінгвальному аспекті їхні стосунки взаємодії спрямовані на „вирівнювання“ і світоглядне виваження несхожого досвіду, в оптимальному випадку – шляхом еквівалентного сприйняття авторської генеративної моделі оригіналу читачем. Тобто, лінгвокультурний трансфер має привести до розуміння і засвоєння естетичної інформації оригіналу і націлений на збагачення як внутрішнього світу реципієнта, так і культури мови перекладу.

Останнім часом учені все більше схиляються до того, щоб тлумачити когнітивне явище

сприйняття та розуміння художнього, у тому числі –перекладного тексту як таке, що має процесуальний характер і конститується декількома чинниками різної природи: «Розуміння – це не застигле упорядкування тексту і відображеної ним реальності, а суб’єктивно-інтерактивний процес» [3, с. 216]. У відповідності з даним підходом на перший план виходять семантичні реляції: «Розуміння – це результат когнітивних процесів, інференцій, які складаються з ментальних висновків, як наприклад, ідентичність, подібність, зразок, операції по вирішенню проблем. Інференції встановлюють відношення між змістом тексту і змістом досвіду та знань» [12, S. 61]. Уявляється, що реляція «сема / семантема» – «транслема» здатна вірогідно описати кроскультурний взаємообмін трансляційного процесу і наблизити до розуміння характеру функціонування ментальних реалій перекладного відтворення поезій.

Учені-транслятологи розрізняють в тексті оригіналу мінімальні, надалі вже неділимі структурні одиниці – «носії семантико-стилістичних функцій, які підлягають вираженню за допомогою засобів іншої мови і які розглядаються як транслеми» [10, S. 84]. З погляду об’єму та змісту транслеми розуміють як групу значень, що реалізують варіабельну величину [13]. Під кутом зору структурних ознак транслеми можна розподілити на такі типи: прості; складні, що утворені нерозкладними словосполученнями (вільними і фразеологічними); макротранслеми, що складаються з одного речення; гіпертранслеми, утворені більш ніж одним реченням, у окремих випадках роль гіпертранслем виконують декілька речень [2, с. 163; 14]. Окрім структурно-кількісної класифікації функціонує також розподіл транслем з огляду на їхню стабільність – стійкі та okazіональні. Якщо виходити з вимог обов’язкової необхідності збереження транслем при передачі смислу, то вони утворюють такі класи: факультативний, ексцесивний, сукцесивний. Зрозуміло, що факультативною транслемою називають мовну одиницю, яка за умовами контексту і перекладу може бути опущеною, до ексцесивних транслем відносять групи значень, відмічених смисловою лакунарністю в цільовій мові, тоді як сукцесивні транслеми визначають концептуальне ядро інформації оригіналу і потребують неодмінного відтворення у мові перекладу. Дана класифікація попри звичайну для будь-якого абстрактного упорядкування схематичність не є штучною, нав’язаною тільки-но потребами наукової систематизації, а відображає реальний процес «квантування» перекладачем семантичного плану вихідної інформації оригіналу. Стратегія та практика трансляторних дій передбачають визначення складу та щільності інформації (Див.: [4, с. 326]), тому поняття транслеми може бути застосовне для аналізу реляцій «оригінал – переклад», зокрема з погляду відтворення «конкретної семантичної реалізації слова в авторській мові» [9, с. 101]. Підкреслимо, що ми розуміємо транслеми як рівноцінні у валоративному відношенні, хоча й ієрархічно впорядковані в художньому архітектонічному просторі тексту.

Відомо, що важливий для дослідного аспекту термін «сема» (грецьк. *sema*, франц. *sime* – знак) слугує для позначення «мінімально-розпізнавальних елементів значення лексем» [11, S. 540]. Для позначення більш ємного значеннєвого відрізка мовного висловлювання у лінгвістиці прийнятий термін «семантема» – «готові, оформлені у речення смисли, які знаходяться у розпорядженні користувача мовою, так що окремі одиниці змісту (лексеми) можуть розглядатися тільки як відносно ізольовані усередині таких груп готових реченнєвих смислів» [11, S. 540–541]. Дане строго лінгвістичне русло не виключає також інших площин вивчення і уживання поняття семи, зокрема культурологією. Так, під час розгляду культурно специфічно навантаженого художнього тексту релевантним може бути активно використовуване сучасними дослідниками-культурологами поняття культурної семи. В. А. Маслова розуміє під культурною семою «семантичні одиниці, а також семантичні ознаки, що є більш великими та більш універсальними, ніж слова» [7, с. 48].

У зв’язку з подібною диференціацією, як і з огляду на завдання семантичного аналізу взагалі, особливо гостро постає проблема визначення одиниці перекладу і потребує уваги статус слова, особливо якщо взяти до уваги тенденцію, що помітно набирає сили у сучасному перекладознавстві – вважати слова не єдиною реальністю перекладу. Приміром, Т. А. Казакова зауважує: «Як правило, перекладач знаходить у тексті зв’язки різних перекладних одиниць, і слово є лише однією з багатьох» [4, с. 180], дослідниця схильна визначати функцію слова так: «Однією з можливих одиниць вимірювання художнього тексту і відповідно перекладу є слово» [4, с. 79]. Учена приходить до висновку: «В цілому спостереження над змінами статусу слова у перекладі свідчать, що так звана словарна точність у художньому перекладі нерідко виявляється не тільки недостатньо точною, але й взагалі неточною. Зате „точна неточність“, тобто знайдені перекладачами заміни або різного роду компенсації, відіграє суттєву роль при передачі цілого ряду образних контекстів, оскільки робить перекладний текст більш живим, природним і тим самим прийнятним для одер-

жувача на мові перекладу» [4, с. 102]. Втім, недовіра до здатності слова виступати надійним автентичним носієм трансльованої семантики була висловлена авторитетним вітчизняним вченим О.О.Потебнею: «Якщо слово одної мови не покриває слово другої, то тим менше можуть покривати одне одного комбінації слів, картини, почуття, що збуджуються мовою» [8, с. 263].

Царина поетичного перекладу потребує виходити з особливих якостей віршової мови як фундаментальної основи об'єкта аналізу. Відомий учений, академік РАН Д. С. Лихачов, зауважуючи на особливих естетичних і значенневих якостях поетичної мови, підкреслював: «Суть поетичної мови полягає не в окремо взятому слові... Прибавочний елемент слова у поетичній мові формується з різних складників: нові відтінки значення, іноді (не обов'язково у всіх випадках) нова експресія, емоційність, відтінок етичної оцінки явища, що визначається словом і т. ін.» [6, с. 112]. Пам'ятаючи про те, що «смісл художнього поетичного слова ніколи не замикається на його буквальному значенні» [6, с. 112], ми поділяємо думку провідних учених, згідно з якою слово-образ поезії не є застиглим семантичним утворенням, оскільки його смисловий потенціал реалізується шляхом пластичного значенневого перевтілення.

Одним з ґрунтовних понять поетичного перекладу є семантично обумовлена реалія субфразової єдності, а саме поетичний контекст, що на нашу думку, відіграє корелятивну роль у внутрішньотекстових стосунках між словом та поетичним цілим. Взагалі контекст передбачає нерозривний зв'язок у тексті елементів різних рівнів від фонетичного і лексичного до синтаксичного і стилісового. У художній літературі контекст визначає «конкретний зміст, виразність і стилістичне забарвлення не тільки певного фрагмента оповіді, а й цілого твору, а також різних художніх засобів, у тому числі поетичних фігур, віршових ритмів» [5, с. 165]. Саме така нерозривна єдність визначає художньо своєрідну цілісність тексту, зокрема поетичного, з притаманними йому принципами упорядкованого «фразового дихання» та «тісноти звукового рядка» (Ю. М. Тинянов), що надають додаткову смислову вагомість та навантаженість окремим елементам, які діалектично є водночас як самозначущими, так і невід'ємними й цілком органічними у структурному відношенні компонентами макроархітектоніки твору.

Зрозуміло, що поетичний контекст експлікує конотативні значення уживаних у ньому окремих слів та словосполучень. «Metzler Lexikon Sprache» зосереджується на декількох основних напрямках розуміння та тлумачення конотацій. Якщо культуролог з світовим іменем, семіотик У. Еко вбачає у конотації «все те, що можна вивести з денотативного знаку під час його сприймання, і що слугує тим самим його інтерпретації...», таким чином слово конотує свої синоніми, парафрази, антоніми, гіпоніми, гіпероніми, оцінки, стилістичне упорядкування, ідеологічну приналежність» [11, S. 327], то представники лінгвістичної філософії (Л. Блумфільд, К. Ердман) привертають увагу до розгалужених потенційних сенсів даного поняття: «... все те, що водночас позначає слово разом і понад його власне понятійне ядро, тобто його асоціативні, емоційні, валоративні та стилістичні аспекти значення або супроводжувальні уявлення слова, які повинні бути суб'єктивними або конвенціональними» [11, S. 327]. Сучасні російські транслятологи цілком слушно настоюють, що як лексичне значення слова, так і семантика художнього тексту являють собою багатокомпонентну структуру. Наприклад, лексичне значення «побудоване на взаємодії та взаємообумовленості сигніфікативного, денотативного, етнокультурного, конотативного і структурного компонентів» [9, с. 69].

На основі викладених позицій ми можемо співвіднести вербальний (лексико-синтаксичний), семантичний та транслемний компоненти процесу перекладу і встановити відповідні реляції між ними, що дозволяє дійти наступних висновків. Перекладач поетичного твору зазвичай має справу з транслемами всіх структурних типів, від простих і складних до макро- та гіпертранслем. Слово у поетичному перекладі дорівнює простій транслемі, утілює стабілізаційні характеристики тексту і виступає у всій можливій варіабельності вербальних іпостасей, тобто задає факультативний, ексцесивний, sukcesивний рівень перекладу. Слово як проста вихідна транслема має у перекладі не менше значення, ніж текстове ціле. Водночас віршовий текст у перекладі є ідентичний гіпертранслемі. На семному рівні трансляції доцільно розглядати слово як базовий компонент процесу перекладу і, відповідно, «сильну позицію» діяльності перекладача. В умовах поетичного контексту відбувається концептуалізація слова у текстовий образ. В архітектонічній системі поезій семний рівень транслем (слово) безпосередньо співвідноситься з гіпертранслемною семантемою віршового цілого (текст). Аналіз показує, що попри всі сумніви теоретиків у можливостях трансляційного потенціалу слова контекстуальна кореляція його семи з текстовою семантемою передбачає і нібито наперед визначає можливість коректного трансферу за допомогою різного типу транслем.

Прослідкуймо семно/семантемно-транслемну кореляцію на матеріалі визначних російсько-

мовних перекладів класичного вірша Гельдерліна «Hälfte des Lebens», що з повним правом належить до скарбниці німецької лірики. На семному рівні перекладу простою транслімою постає маніфестоване заголовком словосполучення «Hälfte des Lebens» / рос. «Середина життя» (так в перекладі С. Аверинцева, В. Купріянова), «Половина життя» (А. Луначарський). Семантику пишного розквіту і буяння життя, конотовану символікою здійсненності, а також (з огляду на персонологію, тобто конкретних обставин життя і, зокрема, хвороби поета) рокованості долі протягом розгортання тексту відбивають антитетично зіставлені семи. Серед них – «квітання» (Mit gelben Birnen hängen / Und voll mit wilden Rosen / Das Land in den See), «благословення або священство» (hold, ins heilignüchterne Wasser), «образи небесної краси» (Schwäne tunken das Haupt, trunken von Küssen), яким протиставлені у другому семиряднику семи «зима, самотність, холод, бідування» (Winter, sprachlos, kalt, weh mir, im Winde, klirren), а також семи із значенням відсутності (так званий мінус-приєм): wo nehm ich? (die Blumen, den Sonnenschein und Schatten der Erde).

Означені семи знаходять відповідне перекладне утілення в ряді синонімічних, конверсивних (суміжних), антонімічних, співвідносних відповідників, реалізованих на рівні семантики простих, складних та макротранслем. Прослідкуймо, приміром, лексико-стилістичні траслемні відповідники семи «квітання»: «В желтых цветах висит, / Пестрея шиповником, / В озере берег» (А. Луначарський); «В диких розах, / С желтыми грушами никнет / Земля в зеркало зыби...» (С. Аверинцев); «Желтые груши свесил / И весь свой шиповник / В озеро берег» (В. Купріянов). Навіть просте порівняння між собою даних, лексико-семантично досить багатоліких, перекладів створює уявлення про виключно багаті компенсаторні можливості мови перекладу і свідчить про взаємопов'язаність семантичного і траслемного рівнів поетичного трансферу. На семантемному рівні утілюється за допомогою гіпертраслеми концепт життя, що дійшло свого апогею та тяжіє до того, щоб склонитися до заходу, символіку трагедійності передають візуальні, акустичні, конкретно-предметні і розумові образи та уявлення, синтактико-стильові знахідки підкреслюють тематизований назвою концепт, який, наприклад, С. Аверинцеву вдається передати у багаточаровому образі, в тому числі навіть за допомогою нетрадиційного для російської мови застосування пунктуації («О лебеди, стройно: / И вы...»); «А ныне: где я найду / В зимней юдоли цветы – о, где...»).

Очевидно, що здійснюючи лінгвокультурний трансфер поезій, під час визначення своїх стратегій перекладачі віршованого тексту виходять із семних та семантемних значень і послуговуються практикою виділення та передачі інформації, усвідомленої у різнорівневих траслемних одиницях оригіналу. З погляду системних корелятивних відношень, які встановлюються між семами (семантемами) і траслемами в процесі перекладу, так званий «семіотичний конфлікт» між стабільним та динамічним компонентами висловлювання і, відповідно, діяльності перекладача (Див.: [4, с. 80]) не виглядає категорично нерозв'язним.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение: Учеб. пособие. – СПб., М.: СПбГУ, Издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.
2. Бессмертная Н. В., Либен Б. М. Пособие по переводу с немецкого языка на русский язык. Свердловск, М.: Высшая школа, 1935. – 393 с.
3. Егорова Е. Наши ошибки, их корни и средства преодоления. // Вопросы теории художественного перевода. – М.: Советский писатель, 1963. – 250 с.
4. Казакова Т. А. Художественный перевод: в поисках истины. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; Издательство СПбГУ, 2006. – 224 с.
5. Литературный энциклопедический словарь / Ред. В. М. Кожевников, П. А. Николаев. – М.: Сов. Энциклопедия, 1987. – 752 с.
6. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы. – М.: Наука, 1979. – 357 с.
7. Маслова В. А. Лингвокультурология. Учеб. пособие. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 208 с.
8. Потебня А. А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – 450 с.
9. Солодуб Ю. П., Альбрехт Ф. Б., Кузнецов А. Ю. Теория и практика художественного перевода: Учеб. пособие. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 304 с.
10. Diller H.-J., Kornelius J. Linguistische Probleme der Übersetzung. – Tübingen: Niemeyer, 1978. – 394 S.
11. Metzler Lexikon Sprache / Hrsg. von H. Glsck. – Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler, 1993. – 711 S.
12. Reiss C. Zeitgemäße und unzeitgemäße Betrachtungen zum Übersetzen. – Heidelberg: Ruperto-Carola, 1970. – 141 S.
13. http://www.dirk-siepmann.de/Publications/Wolfram_Wilss.htm
14. http://www.google-translem#uni-koeln?_66439021